

Waseda Mika

Mi a különbség a „Megjött a tavasz” és „Eljött a tavasz” között?*

1. Bevezetés

A magyar igekötő használata az egyik legnehezebb elem a japán tanulók számára, különösen akkor, amikor aspektuális különbség nincs, de mégis van valamilyen szemantikai eltérés, mint például a cím példamondataiban. E két igekötős ige (a *megjön* és az *eljön*) használatát fogom elemezni a kognitív szemantika keretében. A célom az, hogy találjak egy hatékonyabb oktatási módszert az igekötős igék elsajátítására a magyart idegen nyelvként tanulóknak.

2. Kollokációs megoldás

Először nézzük meg, mit ír az egyik általánosan használt és megbízható szótár (*Magyar Értelmező Kéziszótár*; Pusztai szerk. 2003):

megjön

1. Eljön oda, ahova várják. ~ **a vendég**. | Visszatér. ~ **külföldről**.
2. <Várt hír, küldemény> megérkezik. ~ **a levél**. | <Gyermek> megszületik.
3. <Időszak, jelenség> bekövetkezik. ~ **a tél**.
4. <Kif-ekben:> vmi (újra) jelentkezik, megnyilvánul. ~ **a bátorsága**: nekibátorodik; biz: ~ **az esze**: a) okosabb lesz; b) józanul, megfontoltan kezd viselkedni; ~ **az étvágya**: (újra) étvágya támad; ~ **a kedve**: a) jó kedvű lesz; b) kedvet kap vmihez; ~ **a szava**: beszédessé válik.

eljön

1. A beszélőhöz, ill. a szóban forgó helyre jön, és oda megérkezik. Eljött **hozzánk**. | A beszélővel együtt elmegy vhoiva. ~ **velem egy darabig**.
2. Vhonnan elindul a beszélő felé. ~ **hazulról**. | Vmely helyet, hivatali beosztást elhagy. **Eljött a régi munkahelyéről**.
3. <Vmi(nek az ideje)> bekövetkezik, elérkezik. | ~ **vkinek az ideje**: a) vki nagy lehetőségekhez jut; b) születésének az ideje elérkezik ; ~ **vminek a sora**: sor kerül rá.

A fenti szótári leírásokból az tűnik ki, hogy a két ige alapjelentése nem különbözik, mindkettő azt jelenti, hogy 'valahova megérkezik'. Abban viszont eltér, hogy mi az alanya. A szótár szerint a *megjön* igének <várt hír, küldemény> vagy <időszak, jelenség> lehet az alanya, az *eljön* igének azonban <valaminek az ideje> lehet. Szóval a kollokációs kapcsolata más.

A kollokáció olyan szókapcsolat, amelynek két vagy több szava gyakran együtt fordul elő, vagyis olyan idiomatikus egység, amelyben a szavak az egyedi jelentésüket megtartva nagy gyakorisággal fordulnak elő együtt. Sok esetben kötött a kollokáció, azaz nem lehet a szavakat más szavakra kicserélni.

A kollokáció kötöttségével magyarázhatóak a következő mondatok:

- (1) Megjött/*eljött a csomag Londonból! Benne ismét szívmengető sorok és tündéri képek Dóri és Barnabás mindennapjaiból. (Google)
- (2) ... de tudni valójában szinte senki nem tudott semmit, egészen addig, míg eljött/*megjött a napja, a kolostort felavatták, s a félrenéző Buddha az aranyozott dobozában végleges helyére odakerült. (Krasznahorkai 2003)

Az (1) mondatban a csomag küldemény, ezért a *megjön* ige szerepel. A (2) mondatban egy eseménynek az idejéről van szó, ezért az *eljön* igét használjuk.

A szótári leírások alapján azonban nem magyarázhatóak a következő mondatok:

- (3) Rufus a hátán vonszolta Ráchelt a partra, akinek közben megjöttek/*eljöttek első fájásai. Ott szülte a fiút. (Nádas 1977)
- (4) Az összes unokatestvéreim között nekem jött meg/*jött el leghamarabb a menzeszem. (Szvoren 2012)

A fenti mondatokból levezethető, hogy a *megjön* ige a dolgok természetes rendje, menete vagy ciklusa szerinti eseményre utal. Az adott kollokáció, mint látjuk: szülési fájások, illetve menstruáció.

A kollokáció a nyelvtanulásban természetesen nélkülözhetetlen, hiszen a szavak többé-kevésbé kötött szókapcsolatokban léteznek. A kollokációs megközelítést alapul véve azonban felmerül a kérdés, hogy hatékonyan segíti-e a tanulót a nyelvelsajátításban, hiszen minden szónak van néhány sajátos kollokációja, és mindegyiket külön-külön kell tanulnia.

3. Prototipikus megoldás

Az igekötős ige jelentésének az elemzésében hasznos lehet a kognitív nyelvészeti szemlélet. Az angol partikulás igék jelentésének vizsgálatában többen (Brugman 1988, Dewell 1994, Tyler–Evans 2003) kimutatták, hogy az *ige + partikula* összetett szerkezetek jelentése több esetben motivált, és ily módon bizonyos fókig elemezhető és megmagyarázható.

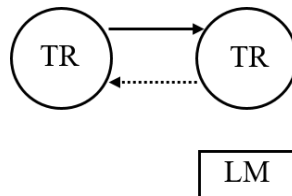
A kognitív szemantikában a partikulák esetében a szó szerinti térbeli jelentés emelkedik ki legjobban a sokféle jelentés közül, mivel ez fordul elő a leggyakrabban, és így ez képviseli a központi, prototipikus jelentést (Rosch 1978, Lakoff 1987, Taylor 1989). A kognitív nyelvészet feltételezése szerint a többi jelentés ebből a prototipikus jelentésből indul ki, és a jelentések közötti kapcsolatok a metafora és metonímia révén jöhetnek létre. A legtipikusabb jelentések általában a szó szerinti, konkrét térbeli jelentések, amelyek nyelvtörténetileg valószínűleg a legkorábban alakultak ki.

Mint ismeretes, a *meg-* igekötő történetileg a *mögé* határozószóból alakult, az irányjelentése 'hátra' vagy 'vissza' volt (Budenz 1863, 178–181). Ez az eredeti irányjelölő jelentés jelenleg csak néhány igekötős igében mutatható ki: például *megfordít* 'visszafordít', *megfordul* 'visszafordul', *megjön* 'visszajön', *megtér* 'visszatér' (Soltész 1959, 30), bár nem mindig jelent feltétlenül visszafelé irányulást. A 'vissza' jelentésének elhomályosulása nyilvánvaló tény, amelyet a leíró nyelvészek egyhangúlag elismernek, de néhány igénél, mint pl. a *megjön* vagy *megtér*, még kimutathatónak vélik a 'vissza' jelentés továbbélését (Perrot 1966, 43–44). Hegedűs (2004, 96) a *meg-* igekötő egyik jelentésárnyalataként említi az 'újra, vissza, hátra' jelentést: *megadja a pénzt, megvonja vkitől a támogatást, megismeri a régi barátját*.

Igaz, hogy a *meg* igekötő a legtöbb esetben teljes mértékben grammatikalizálódott, az eredeti irányjelentése elveszett, és perfektiváló elemmé vált, de mégis – ahogy a fenti példákban látható – a ’vissza’ jelentése elméletileg feltételezhető. Más szóval ezekben az igékben a ’vissza’ jelentés aktiválódik (Langacker 1988).

A *meg*- igekötő eredeti ’visszafelé mozgás’ jelentését a Langacker-féle modellben (Langacker 1987, 1991) a következőképpen lehet ábrázolni:

1. ábra: A *meg*- igekötő sémája

Az 1. ábra a *meg*- igekötő dinamikus térvizonyát ábrázolja, amelyet két entitás jelez. Az egyik a *trajektor* (TR), amely egy eseményben a legfontosabb szerepet játszó, a beszélői figyelem előterében álló elsődleges figura, a másik a *landmark* (LM), amely a trajektornak a tájékozódási pontot jelölő másodlagos figurája. A trajektor a landmarkhoz képest előtérbe kerül, és a trajektor a landmark viszonyában határozható meg (Tolcsvai 2001, 2005).

Az 1. ábrán a trajektor mozgó tárgy, és a landmarkhoz megy vissza. A vonal a trajektornak a landmark felé haladó útvonalát jelöli. A trajektor a landmark irányába halad, azaz térbeli végpontba ér, amely egyben időbeli végpont is. A *meg*- igekötő perfektiváló elemmé válása az útvonal végpontjának a fókuszba tételeből és az útvonalnak a figyelem háttérbe történő helyezéséből eredeztethető.

Véleményem szerint azonban a háttérbe szorult útvonal nem tűnt el teljesen, és adott esetben előléphet és aktiválódhat. Az aktiválódott útvonal jelenléte magyarázza meg a *megjön* ige ciklikusan visszatérő eseményre való használatát.

Ha azt feltételezzük, hogy a *megjön* prototipikus jelentése ’visszajön’, az alábbi mondat jobban értelmezhető:

- (5) 10 perc múlva hallottam, hogy a férjem mondja a gyermeknek, hogy megjött/*eljött a kutya. Erre volt nagy megkönnyebbülés és természetesen az ígért jutalmakat is megkapta a kutya. (Google)

De vajon miért furcsák a (6b) és a (7b) mondatok?

- (6)
 (a) Megjött a kutya.
 (b) ?Eljött a kutya.
- (7)
 (a) Megjött a vonat.
 (b) ?Eljött a vonat.

Több magyar anyanyelvű szerint az *eljön* igeének a prototipikus alanya személy, aki saját akarattal rendelkezik, és általában nem lehet egy állat vagy egy tárgy.

A (7a) mondatban a vonat nem ’visszajött’, hanem itt ’megérkezés’-ről van szó. A megérkezési pont vagy pillanat áll a figyelem fókuszában. Ez a *meg*- igekötő leggyakrabban

használt perfektíváló funkciója. A következő mondatokból is kitűnik, hogy a *megjön* ige a megérkezési pillanatot helyezi a figyelem fókuszába.

- (8) Pontosan 10 órakor megjött/?eljött a miniszterelnök.
- (9)
- (a) Senki sem gondolta volna, de eljött/*megjött a miniszterelnök.
- (b) Senki sem gondolta volna, de időben *eljött/megjött a miniszterelnök.
- (10)
- (a) Aki csak tehetett, eljött/*megjött az előadásra.
- (b) Aki csak tehetett, időben *eljött/megjött az előadásra.
- (11) Tudtam, hogy megjött a lovászlány, mivel apa ádámcsutkája félúton megakadt. (Szvoren 2012)

Ha a mozgás végpontja kerül a figyelem fókuszába, a *megjön* ige használatos. A (11) mondat is arra a pillanatra utal, amikor megérkezett a lovászlány.

Szemben a *meg-* igekötővel az *el-* igekötő előre irányuló mozgást, a kiindulóponttól való távolodást fejez ki (Soltész 1959, 57; Budenz 1864). Az *el-* igekötős ige azt fejezi ki, hogy az alapigében jelzett mozgás a kiindulóponttól távolodik. Ennek ellentmondani látszik az, hogy közelítést jelentő igékhez járulhat távolodást jelentő igekötő: *eljön, elérkezik, elhoz*; ezeknél az igekötős igéknél a mozgás kiindulópontja távol van a beszélőtől, s onnan közeledik a beszélőhöz (Soltész 1959, 38).

- (12) Először Ilike férje halt meg, pedig fiatalember volt még, a mája vagy a hasnyálmirigy, Ilike nem kért boncolást, valamivel százhetvenezer fölött volt a temetés, számla nélkül. De szép volt. Sokan eljöttek/*megjöttek, két lovaskocsira sem fért föl a virág. (Greco 2016)

A (12) mondatban nemcsak a végpont, hanem a távolból a szóban forgó személyhez való közelítés folyamata is a figyelem előtérben áll. Ennek következtében két jelentéstani elem is kapcsolódik az *eljön* használatához. Egyrészt az igyekezet, idő, energia – az ennek megfelelő prototipikus alany egy ember lehet. Másrészt a várakozás és vágyakozás összetevője. Ezek a jelentések metonimikusan vezethetők le a kiindulóponttól távolodás, illetve közelítés prototipikus jelentéséből. A (13) mondatnak az a kontextusa, hogy a fiú várta, hogy újra jöjjön az apa, és meséljen neki, s örül, hogy eljött.

- (13) Itt a mese vége. Menj aludni.” De nem akartam elhinni, hogy vége van. Pedig vissza kellett mennem az ágyamba. „És a csizmák, mi lett a csizmákkal?” – kérdeztem, amikor újra eljött/*megjött és ott feküdhettem a sötétben. (Nádas 1977)

Az *el-* igekötőnek is van perfektíváló jelentése, de eltérő grammatikalizációs fokon áll, mint a *meg-* igekötő. A *meg-* igekötő ma gyakorlatilag teljes mértékben grammatikalizálódott, míg az *el-* megtartja az elsődleges irányjelölő jelentését. Más szóval a *meg-* igekötő esetében eltűnt, és háttérbe került a trajektornak a landmarkhoz haladó útvonala, az *el-* igekötő esetében viszont még ott van, s könnyebben és gyakrabban aktiválódik, mint a *meg-* esetében. Úgy vélem, hogy az útvonal meglétében keresendő a két ige használati különbsége.

4. Összegzés

A fentieket összefoglalva: a *megjön* ige prototipikus jelentése 'visszaérkezés', azaz ciklikus eseményre utalhat. A *meg-* igekötő grammatikalizációval, a mozgás végpontba érésére való figyelemáthelyezéssel a megérkezésre mint perfektív állapotra vonatkozhat. Az *eljön* ige prototipikus jelentése viszont 'távolból közelítés a célponthoz'. A távolság megjárásából metonimikusan létrejöhet olyan használati kötöttség, hogy az *eljön* ige alanya inkább ember, mégpedig valamilyen várt személy vagy metaforikusan megszemélyesített esemény.

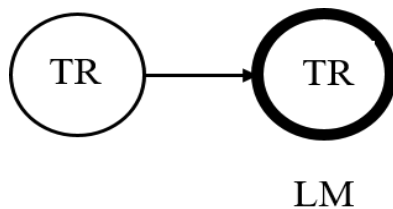
Térjünk vissza az eredeti kérdéseinkre!

(14)

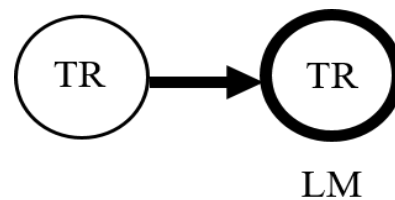
- (a) Megjött a tavasz.
- (b) Eljött a tavasz.

Végül is a két mondat között nincs lényeges különbség. Véleményem szerint a (14a) mondat a tavasz megérkezési pillanatát állítja fókuszba, a (14b) mondatban pedig nemcsak a megérkezési pillanat, hanem az előző közelítési folyamat is a figyelem előtérében áll.

2. ábra: A *meg-* igekötő sémája

3. ábra: Az *el-* igekötő sémája

Az igekötő kognitív szemantikai megközelítése hasznos lehet a magyar igekötős ige tanulásában és tanításában, ha további kutatásokkal sikerül kideríteni, hogy a legtöbb igekötő nem csupán véletlenszerűen kapcsolódik egy igehez, hanem a különböző jelentések prototipikus hálózatot képeznek, és motiváltak.

Az elmondottakkal remélhetőleg sikerült bemutatni, hogy a kognitív megközelítés alkalmas arra, hogy például az igekötős igék legkülönbözőbb típusaiból egyre többet értelmi alapon rendszerezzen, de azt nehéz megjósolni, hogy ennek a vállalkozásnak mikor érünk a végére. Egy ideig azonban bizonyosan nem maradunk munka nélkül.

Irodalom

- Budenz József 1863. A magyar *meg* igekötőről. *Nyelvtudományi Közlemények* 2: 161–188.
- Budenz József 1864. A magyar *el* igekötőről. *Nyelvtudományi Közlemények* 3: 73–96.
- Brugman, Claudia 1988. *Story of OVER*. Garland, New York.
- Dewell, Robert B. 1994. *Over again: Image-schema transformations in semantic analysis*. *Cognitive Linguistics* 5/4: 351–380.
- Hegedűs Rita 2004. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Lakoff, George 1987. *Woman, Fire and Dangerous Things*. University of Chicago Press, Chicago & London.
- Langacker, Ronald W 1987. *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 1, Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press, Stanford.
- Langacker, Ronald W. 1988. A View of Linguistic Semantics. In: Brygida Rudza-Ostyn (ed.): *Topics in Cognitive Linguistics*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 2*. Stanford University Press, Stanford.
- Perrot, Jean 1966. *Adalékok a meg igekötő funkciójának vizsgálatához a mai magyar nyelvben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Pusztai Ferenc (szerk.) 2003. *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Rosch, Eleanor 1978. Principles of Categorization. In: Rosch, E. – Lloyd B.B. (eds): *Cognition and Categorization*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Hillsdale. 27–48.
- J. Soltész Katalin 1959. *Az ősi magyar igekötők (meg, el, ki, be, fel, le)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor. 2001. Conceptual metaphors and blends of „understanding” and „knowledge” in Hungarian. *Acta Linguistica Hungarica* 48: 79–100.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2005. Kognitív jelentéstani vázlat az igekötős igéről. *Magyar Nyelv* 101: 7–43.
- Taylor, John 1989. *Linguistic Categorization – Prototypes in Linguistic Theory*. Clarendon Press. Oxford.
- Tyler, Andrea – Vyvyan Evans 2003. *The Semantics of English Prepositions*. Cambridge University Press, Cambridge.

Források

- Grecsó Krisztián 2016. *Jelmezbál*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Krasznahorkai László 2003. *Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Nádas Péter 1977. *Egy családregény vége*. Jelenkor Kiadó, Budapest.
- Szvoren Edina 2012. *Nincs, és ne is legyen*. Új Palatinus Könyvesház, Budapest.

Waseda, Mika
„Megjött a tavasz” and „Eljött a tavasz” (‘Spring is here’)
What is the difference?

Both Hungarian sentences “*Megjött a tavasz*” and “*Eljött a tavasz*” mean ‘*Spring has come*’, with no obvious difference in aspect or function. This paper uses the cognitive framework of image schema, focusing, foregrounding and activation to investigate whether there is any pragmatic difference between the two sentences.

Historically, both verbal prefixes *meg* and *el* evolved from adverbial elements indicating direction of movement – “back” and “off” respectively. This movement consists of a starting point, a path, and an end-point. It is argued in the paper that the perfectivising function of the verbal prefixes today originates in the central image schema of movement and emerged through metonymical extension, end-point focusing and path backgrounding.

The verbal prefix *meg* has almost entirely grammaticalised by now, and it solely focuses on the end-point of the process. On the other hand, the verbal prefix *el* has not yet grammaticalized completely, and it does not only focus on the end-point, but also on the path of the movement. The paper offers an analysis to show how this line of explanation can account for the subtle difference in the use of the two prefixed verbs.